

Razvoj arhivske službe u Srbiji u drugoj polovini 20. veka

SLOBODANKA CVETKOVIĆ, DR.

Archivist - Graduated Historian, Istorijski arhiv Požarevac, Ul. Voje Dulića br. 10, Požarevac, Srbija
e-mail: slobodankasasa@gmail.com

Development of Archival Service in Serbia in the Second Half of Twentieth Century

ABSTRACT

The article follows the development of archival service in Serbia during the second half of twentieth century taking into account state legislation, changes in the organization and structure of the archival office, forming of local archives, heighten work on protection of archival material, work on producing professional guides, professional education of the employees in the archives and establishment of professional bodies, above all the Board of Archives. Through a five-decade existence of the magazine Archival Review and the activity of the Society of Archival Workers of Serbia and the Union of the Archives of Serbia, the maturing of the archival thought as a separate science is noticeable. This work made an attempt to show the attitude of socialist society and state toward archives and archival profession.

Sviluppo del servizio archivistico in Serbia nella seconda metà del XX secolo

SINTESI

L'articolo segue lo sviluppo del servizio archivistico in Serbia durante la seconda metà del XX secolo prendendo in considerazione la legislazione statale, i cambiamenti nell'organizzazione e nella struttura dell'ufficio archivistico, la formazione degli archivi locali, l'intensificarsi del lavoro sulla protezione del materiale archivistico, il lavoro di produzione di guide professionali, la formazione professionale del personale degli archivi e la creazione di corpi professionali, soprattutto il Consiglio degli Archivi. Attraverso una cinquantina di anni di esistenza della rivista "Arhivski pregled" e l'attività della "Società dei lavoratori archivisti di Serbia" e dell'"Unione degli archivi di Serbia" la maturazione del pensiero archivistico intesa come scienza a sé stante è divenuta notevole. Il presente lavoro cerca di mostrare l'atteggiamento della società e dello stato socialisti verso gli archivi e la professione archivistica.

Razvoj arhivske službe v Srbiji v drugi polovici 20. stoletja

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja razvoj arhivske službe v Srbiji v drugi polovici 20. stoletja, z ozirom na zakonske predpise, spremembe v organizaciji in strukturi arhivske službe, ustanovitev lokalnih arhivov, okrepljeno delo na zaščiti arhivskega gradiva, delo na sprejemanju strokovnih navodil, strokovnem izpopolnjevanju zaposlenih v arhivskih ustanovah in ustanavljanju strokovnih teles, predvsem Sveta arhivov. Skozi petdesetletno delovanje Društva arhivskih delavcev Srbije in časopis Arhivski pregled, se je postopoma formirala zavest, da je arhivistika posebna znanost. Namen prispevka je prikazati odnos socialistične družbe in države do arhivov in arhivske stroke.

Razvoj arhivske službe u Srbiji u drugoj polovini 20. veka

ABSTRAKT

Članak prati razvoj arhivske službe u Srbiji tokom druge polovine 20. veka s obzirom na zakonsku regulativu, promene u organizaciji i strukturi arhivske službe, formiranje lokalnih arhiva, pojačan rad na zaštiti arhivske građe, rad na donošenju stručnih uputstava, zatim stručnu obuku zaposlenih u arhivskim ustanovama i ustanovljenje stručnih tela, pre svega Arhivskog saveta. Kroz pedesetogodišnje delovanje Društva arhivskih radnika Srbije i Zajednice arhiva Srbije, kroz časopis Arhivski pregled, postepeno je formirana svest o arhivistici posebna nauka. U ovom radu nameravamo da prikazemo odnos socijalističkog društva i države prema arhivima i arhivskoj struci.

Uvod

Počeci razvoja arhivske službe u Srbiji sežu u kraj prve polovine 19. veka, kada je među srpskom intelektualnom elitom okupljenom u Društvu srpske slovesnosti uočena potreba za čuvanjem "drevnosti"¹. Gotovo pola veka trajala je borba za formiranje prve arhivske ustanove i stvaranje zakonodavnog okvira arhivskoj delatnosti. Tek 1. decembra 1898. izglasan je pred Narodnom skupštinom Kraljevine Srbije Zakon o državnoj arhivi, koji je stupio na snagu 1. januara 1900. godine, a sa radom je počela i Državna arhiva u Beogradu². U periodu Kraljevine Jugoslavije, na prostoru Srbije, osnovan je i arhiv u Novom Sadu 1926. godine kao Državna arhiva u Novom Sadu³.

Za vreme Prvog svetskog rata Državna arhiva u Beogradu je teško stradala, jer je ogromna količina arhivske građe odneta u Beč od strane okupacionih austrougarskih vlasti⁴. Drugi svetski rat je takođe naneo veliku štetu i Državnoj arhivi u Beogradu i Državnoj arhivi u Novom Sadu⁵. Arhivska zgrada Državne arhive u Beogradu, izgrađena 1928, nije bila oštećena, ali je zbog zauzimanja od strane nemačke vojske u više navrata arhivska građa preseljavana u druge objekte. Kao i u Prvom svetskom ratu okupacione vlasti su organizovano iznosile arhivsku građu iz Srbije⁶. Slična sudbina zadesila je i Državnu arhivu u Novom Sadu, koja je u vreme Drugog svetskog rata teritorijalno bila u okviru Nezavisne države Hrvatske⁷. Same ratne prilike, rasparčanost državne teritorije, okupacija, loša kontrola kolaboracionističkih ministarstava nad situacijom u tadašnjoj Srbiji, doprineli su uništavanju velike količine arhivske građe tokom samog rata u registraturama⁸. Pored okupatora, arhivsku građu su uništavale i partizanske jedinice. Tako su u Srežu požarevačkom partizanski odredi na čelu sa kasnijim narodnim herojem Simom Simićem u mestima Oreovica i Salakovac uništili arhivu ustanova iz perioda Kraljevine Jugoslavije⁹.

Posleratni razvoj - konstituisanje arhivske mreže¹⁰

1. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, p. 7.

2. Naziv Državne arhive je promenjen 1945. u Državna arhiva FNRJ (od 1945-1958). Državna arhiva NR Srbije (od 1958-1969) preimenovana je u Državni arhiv NR Srbije, a od 1969. do danas nosi naziv Arhiv Srbije. Videti na: <http://www.archives.org.rs/41e-410440445438432443/41844144243e440438458430442-410440445438432430-421440431438458435> (16.6.2013); *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, pp. 7-18; Tekst Zakona o Državnoj arhivi iz 1898. dostupan i na: <http://www.arhivistika.edu.rs/propisi/zakoni-i-podzakonski-akti> (20.5.2013);

3. Arhivska služba u Vojvodini začeta je polovinom 18. veka. Videti: <http://www.arhivns.rs/cyr/17istorijat748-914.html> (16.6.2013); http://www.zentarhiv.rs/index_sr.php?cont=tortenet_sr (16.6.2013); <http://www.suarhiv.co.rs/> (16.6.2013); *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd, 1963, p. 17; Sredoje LALIĆ, *Razvoj arhivske službe u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Vojvodini*, „Arhivski pregled“, 1976, br. 1-2, p. 73.

4. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, pp. 49-54.

5. Od 1946. Državna arhiva u Novom Sadu nosi naziv Vojvođanska arhiva, a od 1951. naziv joj je Državna arhiva AP Vojvodine, a od 1958. Istorijski arhiv AP Vojvodine, da bi od 1970. nosila sadašnji naziv Arhiv Vojvodine. Videti na: <http://www.arhivvojvodine.org.rs/index.php/pocetna/istorijat.html> 19.6.2013.)

6. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, pp. 87-90.

7. Jovislav JOVANOVIĆ MARAMBO, *Potruga za ukradenom istorijom*, Beograd 2010; Videti i tekst "Istorijat" na zvaničnoj veb prezentaciji Arhiva Vojvodine. Dostupno na: <http://www.arhivvojvodine.org.rs/index.php/pocetna/istorijat.html> (11.6.2013)

8. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, pp. 91-92. Radnici Državne arhive pokušavali su da spasu sve što se moglo. Obilazili su srušene zgrade državnih ustanova, vršili preglede van Beograda između ostalog dokumentaciju Kaznenog zavoda u Požarevcu, dokumentaciju Okružnog suda i Okružnog načelstva u Kragujevcu. Tako su u Beogradu na dubrištu pronađena četiri originalna pisma Svetozara Markovića pisana iz Petrograda.

9. *60 godina Istorijskog arhiva Požarevac*, Požarevac 2008, p. 46.

10. O posleratnom razvoju srpske arhivistike i arhivske službe obimniji pregledi dati su u radovima Bogdana Lekića, Ismeta Dermakua i Sredoja Lalića na Prvom saboru arhivskih radnika SR Srbije 1975. Razvojem arhivskog zakonodavstva bavili su se dr Bogdan Lekić i Jovan P. Popović. Kao izvori podataka korišćeni su štampani materijali Arhiva Srbije i Zajednice arhiva Srbije, koji su u vidu izveštaja objavljeni u Arhivskom pregledu. (Videti: *Arhivski pregled*, 1976, br. 1-2.) Kraći pregled razvoja arhivske službe dat je u knjizi Bogdana LEKIĆA, *Arhivistika*, Beograd 2006, pp. 44-50; Bogdan LEKIĆ, *Razvoj arhivskog zakonodavstva Srbije*, „Arhivski pregled“, 1990, br. 1-2, pp. 194-217. i Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Jugoslavije 1918-1974*, „Arhivski pregled“, 1996-1997, br. 1-4, pp. 17-50; Jovan P. POPOVIĆ, *Pregled propisa o zaštiti arhivske građe na prostorima jugoslovenske države od 1918. do raspadanja SFRJ i propisi koji su doneti u novostvorenim državama, ranijim republikama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije do 2007. godine*, u *Istorijska baština*, Užice

Komunističke vlasti su odmah po uspostavljanju mehanizama vlasti pokušale da zaštite i sačuvaju spomenike kulture i starine. Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije doneo je Odluku o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina, čime su arhive državnih i bivših samoupravnih ustanova stavljene pod zaštitu države¹¹. Uporedo sa pokušajima zaštite spomenika kulture, pa i arhivske građe, išla je i naredba o obaveznoj predaji stare hartije preduzeću za preradu "Otpad", koja je time anulirala pokušaje zaštite. Tako je u martu 1946. godine arhiva Okružnog načelstva i Okružnog suda u Kragujevcu, koja je svedočila o istoriji Srbije i Šumadije u prethodnih stotinu godina, koja je uspešno "preživela" dva rata, završila utovarena u četiri vagona i predata na preradu¹². Stara "arhiva" je korišćena u različite svrhe, pa je u tom smislu zanimljiv i slučaj jednog opštinskog narodnog odbora koji je u zimu 1953. godine da bi zaštitio sadnice od mraza, naredio da se one prekriju arhivskim dokumentima¹³.

Da bi se arhivska građa sačuvala i mere novih vlasti o njenom obezbeđenju sprovele u život, doneta je odluka o formiranju arhivskih centara koji će se baviti prikupljanjem arhivske građe i njenom zaštitom od uništavanja. Počev od 1945, a intenzivnije od 1948. godine, formirano je više arhivskih središta u značajnijim gradovima. Kao prvo, formirano je arhivsko središte u Beogradu, zatim arhivska središta na teritoriji Vojvodine tokom 1946. i 1947, da bi 1948. bila formirana arhivska središta u Kruševcu, Nišu, Požarevcu, Sremskoj Mitrovici, Užicu, Čačku, Šapcu, Zaječaru, Svetozarevu (Jagodina). Te godine je doneta odluka i o formiranju arhivskog središta za arhivsku građu Kosova i Metohije, kao i za arhivska središta u Novom Sadu i Somboru. Ova središta se ne mogu smatrati u potpunosti arhivskim ustanovama, jer su delovala pri gradskim narodnim odborima i njima bili podređena u organizacionom i finansijskom smislu, odnosno kao arhivska odeljenja pri narodnim muzejima. Svako od njih je teritorijalno bilo nadležno za po nekoliko srezova. Oni su začeci buduće arhivske mreže Srbije. Na čelu ovih središta su kao rukovodioci mahom imenovani honorarno profesori istorije u srednjim školama¹⁴. Donošenjem Zakona o državnim arhivama NR Srbije 1951. arhivska središta su dobila status gradskih državnih arhiva, čime su formirana kao posebne ustanove. U narednom periodu nastavljen je u skladu sa potrebama širenje arhivske mreže, pa su tako 1952. godine osnovani arhivi u Valjevu, Kragujevcu, Negotinu, 1954. u Leskovcu, 1956 u Pirotu, 1960. u Kraljevu, 1962. u Vranju, 1967. u Prizrenu i Prokuplju, 1968. u Peći i Smederevskoj Palanci, 1969. u Prištini. Naredne godine formiran je arhiv u Kosovskoj Mitrovici, a 1971. u Gnjilanu. Novi Pazar je dobio svoj arhiv 1980, a najmlađi arhiv u okviru arhivske mreže Srbije je Istorijski arhiv Smederevo, osnovan 1992. godine.

Tabela 1: Arhivska mreža Srbije¹⁵

ARHIV		OSNIVANJE	NADLEŽNOST
1.	Arhiv Srbije	1900.	Centralna ustanova zaštite, nadležan za arhivsku građu organa i ustanova Republike Srbije
2.	Arhiv Vojvodine	5.8.1926/1.5.1946	Nadležan za arhivsku građu institucija AP Vojvodine

2008, pp. 229-246.

11. Doneta 20. 2. 1945; *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd, 1951, p. 102.

12. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd, 1951, p. 102. Raspisom generalnog sekretarijata vlade FNRJ od 27. aprila 1946. godine regulisalo se predavanje stare hartije fabrikama i njime je zabranjena predaja arhiva koje imaju dokumenta kulturno-istorijskog značaja... bez saglasnosti Državne arhive..., Isto, p. 103. To opet nije dalo efekta, pa Vlada FNRJ izdaje 12. marta 1948. Naredbu o privremenom obezbeđenju arhiva.

13. Edib HASANAGIĆ, *Istorijski arhivi u Srbiji*, Arhivski almanah, br. 1, Beograd, 1958, p. 9.

14. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd, 1951, p. 152.

15. Podaci o osnivanju arhiva preuzeti iz publikacije *Blago arhiva Srbije*, Beograd 2000, odnosno sa zvaničnih vebprezentacija arhiva u Srbiji: <http://www.archives.org.rs/41044044543843244143a430-43c440435436430/41044044543843244143a430-43c440435436430-421440431438458435/?category=71fa6ee1aa64e58028b267995a153093> (15.6.2013). Negde se podaci ne poklapaju, kao što je slučaj sa IA u Jagodini, Somboru, Šapcu, Novom Sadu. Smatramo da je razlog taj što su propisima vlasti arhivska središta osnovana, ali da neka nisu mogla odmah početi sa radom zbog nedostatka uslova. U tabeli su dati podaci prema štampanoj publikaciji *Arhiva Srbije Blago arhiva Srbije*, Beograd 2000. Nadležnost Istorijskih arhiva utvrđena je Rešenjem o utvrđivanju teritorije arhiva „Službeni glasnik R. Srbije“ 11/96.

Slobodanka CVETKOVIĆ: Razvoj arhivske službe u Srbiji u drugoj polovini 20. veka, 215-234

3.	Arhiv Kosova i Metohije	1948. arhivsko središte, 1949. arhivski centar, 1951. Oblasni državni arhiv u Prištini, početak rada tek 1954.	Nadležan za arhivsku građu institucija AP Kosova i Metohije
4.	Istorijski arhiv Bela Crkva	2.11.1946, sedište u Vršcu, od 1956. u Beloj Crkvi	Bela Crkva, Vršac, Plandište
5.	Istorijski arhiv Beograda	1945.	Grad Beograd
6.	Međuopštinski istorijski arhiv Valjevo	1952.	Valjevo, Ub, Lajkovac, Mionica, Ljig, Osečina
7.	Istorijski arhiv "31. januar" Vranje	1962.	Vranje, Vladičin Han, Surdulica, Bujanovac, Preševo, Bosilegrad i Trgoviste
8.	Istorijski arhiv Gnjilane	1971.	Gnjilane, Kosovska Kamenica, Vitina, Kačanik
9.	Istorijski arhiv "Timočka krajina" Zaječar	1948.	Zaječar, Knjaževac, Boljevac
10.	Istorijski arhiv Zrenjanin	1947.	Zrenjanin, Novi Bečej, Sečanj, Žitište i Nova Crnja
11.	Istorijski arhiv "Srednje Pomoravlje", Jagodina	1951.	Jagodina, Paraćin, Čuprija, Despotovac, Svilajnac, Rekovac
12.	Istorijski arhiv Kikinda	1946.	Kikinda, Čoka, Novi Kneževac
13.	Istorijski arhiv Kosovska Mitrovica	1970.	Kosovska Mitrovica, Vučitrn, Leposavić, Srbica
14.	Istorijski arhiv "Šumadije", Kragujevac	1952.	Kragujevac, Arandjelovac, Batočina, Knić, Lapovo, Rača, Topola
15.	Istorijski arhiv Kraljevo	1960.	Kraljevo, Vrnjačka Banja, Raška
16.	Istorijski arhiv Kruševac	1948.	Aleksandrovac, Brus, Varvarin, Kruševac, Trstenik, Čičevac, Ražanj
17.	Istorijski arhiv Leskovac	1954.	Leskovac, Vlasotince, Bojnik, Lebane, Medveđa, Crna Trava
18.	Istorijski arhiv "Krajine, Ključa i Poreča", Negotin	1952.	Negotin, Bor, Majdanpek i Kladovo
19.	Istorijski arhiv Niš	1948.	Niš, Gadžin Han, Bela Palanka, Svrljig, Doljevac, Merošina, Sokobanja, Aleksinac, Ražanj
20.	Istorijski arhiv "Raš", Novi Pazar	1980.	Novi Pazar, Sjenica, Tutin
21.	Istorijski arhiv grada Novog Sada	1954.	Novi Sad, Bačka Palanka, Bački Petrovac, Beočin, Žabalj, Vrbas, Sremski Karlovci, Temerin, Titel
22.	Istorijski arhiv Pančevo	1946.	Pančevo, Alibunar, Kovin, Kovačica i Opovo
23.	Istorijski arhiv Peć	1968.	Peć, Istok, Klina, Dečani, Đakovica
24.	Istorijski arhiv Pirot	1956.	Pirot, Babušnica, Dimitrovgrad
25.	Istorijski arhiv Požarevac	1948.	Požarevac, Veliko Gradište, Golubac, Kučevo, Malo Crniće, Žabari ¹⁶ i Žagubica
26.	Međuopštinski istorijski arhiv Prizren	1967.	Prizren, Orahovac, Suva Reka, Dragaš

16. Rešenjem o utvrđivanju teritorije arhiva „Službeni glasnik R. Srbije“ 11/96. za teritoriju opštine Žabari nadležan je arhiv u Smederevskoj Palanci, ali zbog problema komunikacije, kao i zbog činjenice da je IA Požarevac od osnivanja bio nadležan za arhivsku građu SO Žabari, ta praksa je i dalje nastavljena.

Slobodanka CVETKOVIĆ: Razvoj arhivske službe u Srbiji u drugoj polovini 20. veka, 215-234

27.	Arhiv grada Prištine	1969.	Priština, Glogovac, Kačanik, Kosovo Polje, Lipljan, Novo Brdo, Obilić, Podujevo, Uroševac i Štimlje
28.	Istorijski arhiv "Toplice" Prokuplje	1967.	Žitorađa, Kuršumlja, Prokuplje
29.	Istorijski arhiv Senta	1952.	Senta, Srbobran, Ada, Bečej i Kanjiža
30.	Istorijski arhiv Smederevo	1992.	Grad Smederevo
31.	Istorijski arhiv "Veroslava Veljašević", Smederevska Palanka	1968.	Smederevska Palanka, Velika Plana
32.	Istorijski arhiv Sombor	1952.	Sombor, Apatin, Bač, Kula, Odžaci
33.	Istorijski arhiv "Srem", Sremska Mitrovica	1948.	Sremska Mitrovica, Indija, Irig, Pećinci, Ruma, Stara Pazova, Šid
34.	Istorijski arhiv Subotica	1947.	Subotica, Bačka Topola, Mali Idoš
35.	Istorijski arhiv Užice	1948.	Užice, Arilje, Bajina bašta, Kosjerić, Nova Varoš, Ivanjica, Požega, Prijepolje, Priboj, Čajetina
36.	Međuopštinski istorijski arhiv Čačak	1948.	Čačak, Gornji Milanovac, Lučani
37.	Međuopštinski istorijski arhiv Šabac	1952.	Šabac, Bogatić, Vladimirci, Koceljeva, Loznica, Ljubovija, Krupanj i Mali Zvornik

Uz arhive opšteg tipa prema Zakonu o državnim arhivima NR Srbije iz 1951. godine (republički, dva pokrajinska i 23 sreska/gradska državna arhiva), postojali su kao posebne ustanove i Arhiv Srpske akademije nauka u Sremskim Karlovcima i kao specijalni arhivi tri arhiva Saveza komunista (republički i dva pokrajinska) i Zadružni arhiv AP Vojvodine¹⁷. Arhivska mreža je praktično uspostavljena u sadašnjem stanju donošenjem Rešenja o utvrđivanju teritorije arhiva iz 1996, kojim je prema Zakonu o kulturnim dobrima R. Srbije iz 1994. godine utvrđeno postojanje arhivske mreže Srbije koju čine Arhiv Srbije, Arhiv Vojvodine, Arhiv Kosova i Metohije i 34 „istorijska arhiva“. Osim arhiva u Smederevu, svi ostali su teritorijalno nadležni za više opština. Pored njih Zakonom i Rešenjem je utvrđeno i postojanje dva specijalizovana arhiva: Arhiva Srpske akademije nauka i umetnosti i Arhiva Ministarstva unutrašnjih poslova kao samostalnih odeljenja u okviru svojih institucija. Pored njih u Republici Srbiji postoji i Vojni arhiv (u okviru Ministarstva odbrane).

Posebno se osvrćemo na Arhiv Jugoslavije, koji se teritorijalno nalazi u Srbiji, ali je ustanova od značaja za sve bivše republike Jugoslavije. Naime, on je osnovan po Opštem zakonu o državnim arhivima iz januara 1950. godine kao Državna arhiva FNRJ, ali je sa radom počeo tek 1952. Od samog osnivanja bio je nadležan za arhivsku građu koja je nastajala radom saveznih organa i institucija. Sa promenama naziva države menjao je i on svoj naziv, ali mu je nadležnost ostajala nepromenjena. Od 2009. vraćen mu je naziv Arhiv Jugoslavije¹⁸.

Odnos vlasti prema arhivima i zakonodavni razvoj

Vreme obnove i izgradnje zemlje, vreme prvog petogodišnjeg plana, radnih akcija, pruga i gradilišta, agrarne reforme, kolonizacije, kolektivizacije sela, velikih kampanja na opismenjavanju, borbe za severozapadne granice, ali i vreme terora, prinude, straha, razvlašćivanja pobedenog neprijatelja, nacionalizacije, sukoba sa Informbiroom, ekonomske blokade, Golog otoka, kontrolisanih informacija i kontrolisanog života, revolucionarnog zanosa sa jedne i "velikog straha" sa druge strane ... tim rečima posleratne prilike opisuje istoričar dr Ljubodrag Dimić¹⁹. U takvim političkim okolnostima sudbina arhivske građe je bila neizvesna, jer nije postojala tradicija poštovanja i čuvanja dokumenata. Revolucionarne prilike posle rata davale su zamaha svima onima koji su želeli da raskrste sa prošlim vremen-

17. Edib HASANAGIĆ, *Istorijski arhivi u Srbiji*, „Arhivski almanah“, 1958, br. 1, pp. 13, 19.

18. Detaljnije o organizacionom razvoju arhiva pogledati na zvaničnoj vebprezentaciji Arhiva Jugoslavije. Dostupno na: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-cyrillic/home/glavna_navigacija/o_arhivu/organizacioni_razvoj.html (8.6.2013.)

19. Đorđe STANKOVIĆ - Ljubodrag DIMIĆ, *Istoriografija pod nadzorom, Prilozi istoriji istoriografije*, knj. 1, Beograd 1996, pp. 159-160.

ma, pa je uništavanje arhivske građe vrlo često bilo način za sprovođenje revolucije na delu. Zato je već početkom poslednje ratne godine 5. januara 1945. predsedništvo ASNOS-a uputilo okružnim odborima raspis u kome se traži otklanjanje zaostataka "fašističke kulture". U februaru iste godine Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije doneo je "Odluku o čuvanju kulturnih spomenika i starina", kojim je obuhvaćena i arhivska građa. Donet je i Zakon o prikupljanju, čuvanju i raspodeli knjiga i drugih kulturno-naučnih i umetničkih predmeta iz maja 1945, a zatim i Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti DFJ od 23.7.1945, a uskoro i Pravilnik o njegovom izvršenju²⁰. Međutim, ubrzo slede propisi koji su bili u potpunoj suprotnosti sa prethodno pokazanim namerama u zaštiti arhivske građe. Kako je narodnoj vlasti bila potrebna hartija, a stare arhive su se u očima nedovoljno obrazovanog novopostavljenog činovničkog kadra videle kao "dragocena sirovina", preduzeće za preradu hartije "Otpad" počelo je da prebacuje norme. Prema podacima iz 1954. godine mašine za preradu hartije „progutale“ su u prvim posleratnim godinama i delove arhive Narodne skupštine, Senata, Predsedništva ministarskog saveta, Vlade, Ministarstva ishrane, Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja, Ustavotvorne skupštine Kraljevine Jugoslavije²¹. Istoričar Ljubodrag Dimić smatra da je tek u trenutku sukoba sa Informacionim biroom shvaćeno koliko je arhivska građa značajna i koliko je naneta nenadoknadiiva šteta naredbom o predaji dokumentacije na preradu. Za potrebe naučnog dokazivanja "ispravnosti" revolucionarnog puta bila je potrebna arhivska građa - dokumenti. Zato je doneta naredba o privremenom obezbeđivanju arhiva od 12.3.1948. Prosvetnim odsecima lokalnih vlasti stavljeno je u dužnost da prikupe podatke o arhivama na svom području i dostave ih nadležnim republičkim arhivima, da se arhivska građa smesti u suve prostorije, zabranjeno je njeno uništavanje, preseljavanje, otuđivanje i odabiranje bez odobrenja nadležnog arhiva²². U aprilu 1948. po odluci Ministarstva prosvete NR Srbije usledilo je donošenje odluke o formiranju prvih arhivskih središta na prostoru uže Srbije, odnosno pokrajinskih vlasti Autonomne pokrajine Vojvodine.

Krunu na zaštiti arhivske građe čini donošenje Opšteg zakona o državnim arhivama 23.1.1950. od strane Narodne skupštine FNRJ²³. Njime je sav arhivski materijal stavljen pod zaštitu države "u cilju očuvanja i naučnog istraživanja". Zakonom je regulisano i važno pitanje ustanovljenja arhivske mreže, finansiranja ustanova i formiranje Glavnog arhivskog saveta. Uredba o Glavnom arhivskom savetu doneta je 6.9.1950. godine, kojom su propisane njegove kompetencije na uvođenju i ujednačavanju metodologije rada u arhivima. Međutim, u stvarnosti, donošenje saveznog zakona nije mnogo promenilo stanje, jer je i dalje snaga naredbe o predaji hartije za preradu bila jača od obaveze da se ona čuva. Kako su mnoga preduzeća tokom početka 50-ih otišla u stečaj i likvidaciju, a reorganizacijom srezova neka ugašena, njihova arhiva je uništavana²⁴. Zato je Vlada FNRJ u januaru 1952. donela Rešenje o čuvanju arhivskog materijala kojim su obavezana sva nadležstva, organizacije i dr. da se staraju o čuvanju arhivske građe koja se kod njih nalazi i preduzimaju mere da se spreči njeno uništenje. Stanje je popravljeno donošenjem Uputstva o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala 12. februara 1952²⁵.

U međuvremenu je 1951. godine donet Zakon o državnim arhivama NR Srbije. Centralni republički arhiv je bio u Beogradu, dotadašnja Državna arhiva, a centralni pokrajinski arhivi u Novom Sadu i Prištini. Osnivanje ostalih arhiva predviđeno je u velikim ili istorijskim značajnim gradovima kao ustanove Narodnih odbora. Rukovođenje i uprava Državnim arhivom NR Srbije bilo je u nadležnosti Ministarstva za nauku NRS, a ostali arhivi su bili u nadležnosti odgovarajućih izvršnih odbora²⁶. Jedna od važnih stvari proistekla iz ovog zakona je formiranje stručnih saveta pri državnim arhivama, koje su činili istaknuti radnici iz oblasti arhivistike i stručnjaka arhiva²⁷. Zakon je regulisao i uspostavljanje arhivske mreže, koja je utvrđena donošenjem Rešenja o području rada gradskih državnih arhiva iz aprila 1952²⁸. Propis koji je od značaja za regulisanje jedinstvenog rada u arhivima, ali pre svega za

20. Isto, pp. 170-172.

21. Isto, p. 176.

22. Isto, p. 179.

23. Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Jugoslavije 1918-1974*, „Arhivski pregled“, 1996-1997, br. 1-4, p. 38.

24. Pri ministarstvu finansija formirana je Komisija za koordinaciju likvidacije na čijem je čelu bio Kiro Gligorov i oni govore o "haotičnom stanju" arhiva. Đorđe STANKOVIĆ - Ljubodrag DIMIĆ, *nav. delo*, pp. 179-181.

25. Đorđe STANKOVIĆ - Ljubodrag DIMIĆ, *nav. delo*, p. 172.

26. Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Srbije*, „Arhivski pregled“, 1990, br. 1-2, p. 198.

27. Rad Stručnih saveta regulisan je Pravilnikom 1952. Isto, p. 200.

28. Isto, p. 201.

evidentiranje arhivske građe jeste Uputstvo o inventarisanju arhivske građe u državnim arhivima iz 1957. Njime je definisan i način primopredaje građe, kao i vođenje dve osnovne vrste inventara, ulaznog i sumarnog²⁹. Pri arhivima su formirani arhivski saveti na osnovu Zakona o upravljanju kulturno-prosvetnim, umetničkim i naučnim ustanovama, koji su imali velikog značaja za unapređenje rada arhiva³⁰.

U skladu sa društveno-političkim promenama, donošenjem Ustava 1963, stvorena je potreba za usaglašavanjem arhivskog zakonodavstva, pa je naredne 1964. godine donet Opšti zakon o arhivskoj građi. Na osnovu ovog zakona donet je i Zakon o Arhivu Jugoslavije i Zakon o Arhivskom savetu Jugoslavije, koji nastavlja rad Glavnog arhivskog saveta³¹. Četiri godine kasnije donet je Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi Socijalističke Republike Srbije, a koji se i danas smatra najboljim propisom u arhivskom zakonodavstvu Srbije. Njime je definisana arhivska građa i registraturski materijal, utvrđena su prava i obaveze stvaralaca i imalaca građe, kao i prava i obaveze arhiva, rokovi za predaju, obuhvaćena celokupna arhivska građa, uvedene evidencije, knjiga prijema i opšteg inventara. Utvrđeno je da pravo osnivanja arhiva imaju opština, pokrajina i republika, s tim što više opština može osnovati zajednički arhiv. Predviđeni su i uslovi za osnivanje arhiva, prostor, oprema, kadar. Na osnovu ovog zakona i prava na udruživanje radi ostvarivanja zajedničkih interesa posle ustavnih promena 1974. formirane su Zajednice arhiva Srbije i Zajednice arhiva pokrajina. Uvedena je ustanova matičnog arhiva i formirano Arhivsko veće pri Arhivu Srbije. Doneta su ubrzo i uputstva kojima se regulisao rad registratura, ali i stručni rad u arhivima³².

Amandmanima na Ustav iz 1963, i posebno donošenjem Ustava SFRJ 1974. godine, delatnost nauke, kulture i obrazovanja prešla je u celini u nadležnost socijalističkih republika, odnosno autonomnih pokrajina³³. Praktično, to je značilo početak samostalne arhivske delatnosti u pokrajinama Srbije, a samo tanke niti potreba i usmerenosti struke održavale su privid jedinstva. Tako se, kao posledica Ustava iz 1974, kojim su prerogativi državnosti dati i autonomnim pokrajinama unutar SR Srbije, uporedo sa arhivskim zakonodavstvom socijalističke Srbije formiralo i arhivsko zakonodavstvo pokrajina. Za područje SAP Vojvodine u decembru 1972. donet je Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi, koji je stupio na snagu 1974. Njime je formirana matična služba Arhiva Vojvodine, koji je pretrpeo izmene 1975, a 1985. Skupština SAP Vojvodine donela je Zakon o arhivskoj građi i arhivima, kao i podzakonske akte³⁴. Zakonodavstvo SAP Kosova formirano je takođe kao posledica ustavnih promena 1974, a Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi donet je 1976, gotovo identičan sa vojvođanskim zakonom, a potom je usledilo donošenje podzakonskih akata. Za razliku od drugih matičnih arhiva, o Arhivu SAP Kosova donet je od strane pokrajinskih vlasti poseban Zakon o arhivu Kosova 1978, kojim su utvrđeni sedište, naziv, nadležnosti. Za područje Srbije bez pokrajina 1977. godine donet je Zakon o zaštiti kulturnih dobara, kojim je regulisan jedinstven sistem zaštite i korišćenja kulturnih dobara. On je pretrpeo izmene i dopune 1981. i 1985. godine³⁵. Na osnovu tih izmena i dopuna doneti su podzakonski akti, koji su detaljnije regulisali pitanje zaštite arhivske građe³⁶.

Ponovo, kao rezultat političkih i ustavnih promena u Srbiji i raspada SFR Jugoslavije koji je bio u najavi, 1990. godine donet je nov Zakon o kulturnim dobrima koji se odnosio i na arhive³⁷. Velika

29. Isto, p. 201.

30. Službeni glasnik NRS 57/55; E. HASANAGIĆ, n. d., p. 25.

31. Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Jugoslavije 1918-1974*, „Arhivski pregled“, 1996-1997, br. 1-4, pp. 42-45.

32. Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Srbije*, „Arhivski pregled“, 1990, br. 1-2, pp. 202-205. Doneta je Uredba o kancelarijskom poslovanju organa uprave 1969, Uputstvo o načinu vođenja i korišćenja arhivske knjige organa uprave 1970, Uputstvo o postupku odabiranja arhivske građe i izlučivanja bezvrednog registraturskog materijala i načinu primopredaje građe između organa uprave i nadležnih arhiva, 1970.

33. Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Jugoslavije 1918-1974*, „Arhivski pregled“, 1996-1997, br. 1-4, p. 48.

34. Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Srbije*, „Arhivski pregled“, 1990, br. 1-2, pp. 208-209.

35. Isto, p. 205-206; Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti kulturnih dobara i Zakon o izmenama i dopunama zakona o zaštiti kulturnih dobara 1985.

36. Odluka o utvrđivanju arhivske građe od izuzetnog značaja koja se čuva u arhivima (1979), Pravilnik o bližim uslovima za početak rada organizacija zaštite kulturnih dobara 1981, Uputstvo o načinu uvođenja i korišćenja arhivske knjige (1981), Uputstvo o postupku odbiranja arhivske građe, izlučivanju bezvrednog registraturskog materijala i o načinu primopredaje arhivske građe (1981), Pravilnik o podacima koji se upisuju u registre, način vođenja registra i centralnog registra arhivske građe i o dokumentaciji o ovim kulturnim dobrima koja se obrazuje i čuva uz registre (1982); Isto, p. 206.

37. Službeni glasnik SR Srbije 6/1990.

novina je ta što je on važio jedinstveno za celu teritoriju Srbije. On nije bio dugo na snazi, jer je već 1994. donet novi Zakon o kulturnim dobrima koji je i danas aktuelan³⁸. Njime su bar formalno pod jedan krov opet okupljene sve arhivske ustanove u Srbiji. Po njegovom donošenju doneti su i podzakonski akti koji su i danas na snazi³⁹.

Finansije, smeštaj

Arhivi u prvim decenijama od nastanka nisu imali svoje budžete, već su dobijali sredstva iz budžeta osnivača - narodnih odbora i srezova. Počev od 1954. dobili su izvesnu samostalnost i minimalna budžetska sredstva za svoju delatnost. Ona su bila nedovoljna za neki organizovaniji rad na terenu, pa je izostajao odlazak u registrature, nije bilo novca za otkup arhivske građe, kupovinu opreme, polica, kutija, tako da tih godina nije bilo ni većih investicionih ulaganja. Mnogi arhivi su smešteni u bivšim kafanama, vlažnim, mračnim i neodgovarajućim prostorijama. Tako je u tim prvim godinama prostorom veličine do 15 m² raspolagalo 7 arhiva, do 200 m² 4 arhiva, do 500 m² takođe 4, a do 1000 m² je imalo 7 arhivskih ustanova. Samo njih 13 je imalo čitaonice, a radni prostor ispod 50 m² imalo je čak 12 arhiva. Ukupni prostor arhiva u Srbiji te prve decenije bio je nešto preko 14 hiljada m², a procene su bile da je za nesmetano odvijanje rada bilo potrebno još toliko. Ništa bolji slučaj nije ni sa opremom. Najviše arhivskih polica imale su Državna arhiva NR Srbije i Državna arhiva AP Vojvodine, zatim arhiva u Beogradu. Kruševac je imao svega 60 m/1, Valjevo 75 m/1, dok o ostaloj opremi ne treba ni govoriti. Arhiv u Požarevcu i Šapcu imao je po 1 mikročitač, a arhiv u Kikindi jedan fotoapar⁴⁰.

Osim Državnog arhiva Srbije, koji je dobio knjigoveznicu i nešto metalnih polica, Arhiva Vojvodine za adaptaciju zgrade i police, arhiva u Beogradu za opremu za knjigoveznicu i adaptaciju zgrade, za adaptaciju su dobili ponešto i arhivi u Beloj Crkvi, Nišu, Sremskoj Mitrovici, Zaječaru, Valjevu i arhiv u Novom Sadu. Iako je planirano investiranje u čak 8 novih arhivskih zgrada, do 1963. nije sagrađena nijedna⁴¹. Tokom 60-ih planirano je osnivanje republičke radionice za konzervaciju u Arhivu Srbije i opremanje pokretne terenske fotolaboratorije, koja bi snimala za potrebe svih arhiva u Srbiji, ali ni to nije realizovano zbog finansija⁴². Krajem 60-ih rešen je problem smeštaja Arhiva Srbije koji je kupio i adaptirao zgradu u Železniku, a zgrade za adaptaciju dobili su i arhivi u Požarevcu, Kruševcu, Svetozarevu i Čačku. Zbog nedovoljnog smeštajnog prostora neki arhivi, kao što su Kraljevo, Vranje, Leskovac, Kragujevac, Titovo Užice i Šabac, nisu mogli da odgovore osnovnim zahtevima struke⁴³.

Ustavnim promenama i promenama u organizaciji funkcionisanja države 1974. promenio se i način finansiranja arhiva. Arhiv Srbije je finansirala Republička zajednica kulture, a ostali međuopštinski arhivi svoje finansiranje su regulisali ugovorom između opštine osnivača i opština saosnivača na čijim teritorijama vrše zaštitu. To je dovelo do problema, neujednačenosti u finansiranju, pa je na primer opština Valjevo finansirala arhiv u Valjevu sa 84,26% a ostale opštine saosnivači svega 15,36%, a arhiv u Kraljevu, opština Kraljevo sa 64,37%, a ostale opštine 21,93%. Razlike u finansiranju bile su velike i između Arhiva SR Srbije i međuopštinskih arhiva. Tako je prema nekim podacima po jednom dužnom metru građe u međuopštinske arhive ulagano 415 dinara, a u Arhiv SR Srbije 658 dinara.

38. Službeni glasnik Republike Srbije 71/94.

39. Pravilnik o bližim uslovima za početka rada i obavljanja delatnosti ustanova zaštite kulturnih dobara (1995), Pravilnik o načinu vođenja evidencija registraturskog materijala koji uživa prethodnu zaštitu (1996), Rešenje o utvrđivanju teritorije arhiva (1996), Pravilnik o programu stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara i načinu njihovog polaganja (1996), Pravilnik o bližim uslovima za početak rada i obavljanja delatnosti ustanova zaštite kulturnih dobara (1995), Uredba o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave (1992), Uputstvo o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave (1993). Videti: Jovan P. Popović, *Pregled propisa o zaštiti arhivske građe na prostorima jugoslovenske države od 1918. Do raspadanja SFRJ i propisi koji su doneti u novostvorenim državama, ranijim republikama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, do 2007. godine*, u *Istorijska baština*, Užice 2008, p. 243.

40. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd 1963, pp. 18-19.

41. Isto, pp. 23-26.

42. Manje radionice za konzervaciju i restauraciju u tom periodu imao je samo arhiv Srbije i Arhiv SAP Vojvodine u Sremskim Karlovcima. *Predlog prednacrta petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u Srbiji van teritorija SAP 1971-1975*, Beograd, 22. april 1970 (sastanak direktora arhivskih ustanova u Srbiji, Arhiv Srbije, služba za organizaciju matičnih poslova), p. 4.

43. Isto, p. 5.

Koliko su uložena sredstva u arhive bila nedovoljna za neke obimnije investicije, svedoči i podatak da su arhivi tokom prve polovine 70-ih godina 80% svojih sredstava izdvajali za lične dohotke zaposlenih.

Jedine ozbiljnije investicije u arhive tokom 70-ih jesu izgradnja zgrade arhiva u Beogradu (1973)⁴⁴ i zgrade Arhiva SAP Kosova (1977). Novoizgrađena zgrada Arhiva Kosovo imala je preko 5 hiljada m² prostora, od čega je polovina bila za depoe. U periodu od 1970-1975 Arhiv Kosova je došao u posed najmodernijih i najopremljenijih laboratorija u zemlji, za mikrofilmovanje, kserografisanje, laminaciju, konzervaciju i restauraciju, čime je postao gotovo najbolje opremljen arhiv u Srbiji⁴⁵. Za arhive u Vojvodini nije izgrađena nijedna namenska zgrada, već su korišćeni adaptirani objekti, odnosno objekti koji su deljeni sa drugim organima ili institucijama⁴⁶. Tokom narednih gotovo trideset godina na prostoru Srbije nije izgrađena nijedna arhivska zgrada. Tek početkom ovog veka izgrađene su dve savremene arhivske zgrade, za Istorijiski arhiv Pirot (2006. godine) i Istorijiski arhiv Užice (2009). Svi ostali arhivi smešteni su u objektima koji su adaptirani, odnosno neki arhivi privremeno koriste smeštajne kapacitete drugih institucija⁴⁷. Tako i Istorijiski arhiv u Požarevcu i posle 65 godina rada i postojanja nema svoju namenski izgrađenu zgradu⁴⁸.

Tokom 90-ih arhivska delatnost je ponovo stavljena na marginu usled okolnosti u kojima se država našla. Raspad SFRJ, ratovi na njenom prostoru, neizvesnost, ekonomska kriza, koja traje i danas, bombardovanje SR Jugoslavije 1999. godine od strane NATO-a - doprineli su neadekvatnom položaju arhivske službe i srpske arhivistike uopšte. Tokom poslednje decenije 20. veka utihnuli su veliki zahtevi arhiva i arhivista, prestalo je sistemsko planiranje, a arhivska služba je preživljavala u teškim uslovima. Veliki izazov za arhivsku struku bile su ratne okolnosti u kojima se bivša država 90-ih godina našla. Kao predznak i nagoveštaj događaja koji će uslediti u Tuzli je 1987. godine u organizaciji Saveza arhivskih radnika Jugoslavije održano prvo Savezno savetovanje arhivskih radnika SFRJ posvećeno temi zaštite arhivske građe u slučaju neposredne ratne opasnosti, rata i drugih vanrednih prilika. To je ujedno i poslednje zajedničko razmatranje ove teme, jer je ubrzo usledio raspad države i ratni haos. Sukobi na Kosovu i Metohiji, zatim bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije 1999. godine značili su i veliki rizik za arhivsku građu Srbije. Arhivi u Srbiji za vreme NATO bombardovanja u skladu sa propisima⁴⁹ pokušali su da zaštite arhivsku građu, ali nedovoljno adekvatno zbog nedostatka odgovarajućih finansijskih sredstava, opreme, prostorija i nedovoljne pripremljenosti i organizovanosti. Najveću štetu tokom bombardovanja pretrpeo je Istorijiski arhiv Šumadije u Kragujevcu⁵⁰.

Arhivski kadar

Pored problema sa smeštajnim prostorom najveći problem srpske arhivske struke bio je problem nedostatka kadrova. Državna arhiva u Beogradu posluje u početku sa 4 službenika, a do kraja 1949.

44. *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe Srbije (van autonomnih pokrajina 1971-1975)*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Arhiv Srbije, obradio Dragan Ćirović, Beograd 1976, pp. 6, 11-12.

45. Tokom 70-ih rešeni su i smeštajni problemi ostalih arhiva na Kosovu. Arhiv u Peći koji je bio u najtežim uslovima dobio je upravnu zgradu bivše mlekare i rešio posle adaptacije potrebe za 20 godina, Kosovska Mitrovica je dobila zgradu škole i internata za defektnu decu 1975, MA u Gnjilanu je dobio zgradu gimnazije u Gnjilanu, prioširenja su imali i arhivi u Prizrenu i Đakovici, kao i odeljenja kombinata "Kosovo" u Obiliću, odnosno Zavoda za istoriju Kosova. Videti: *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe SAP Kosova 1971-1975 i petogodišnji program razvoja arhivske službe SAP Kosova 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Kosova, Priština, novembar 1975 (obradio Ismet Dermaku), pp. 1-3.

46. Arhiv Vojvodine je dobio i 1988. godine adaptirao zgradu starog zatvora u Novom Sadu, IA Novog Sada je u prostorijama na Petrovaradinskoj tvrđavi od 1954. Godine, IA Subotica koristi prostorije Gradske kuće, IA Zrenjanin deo opštinske zgrade (Zgrada Županije), IA Sente takođe deo opštinske zgrade. Boriša RADOVANOVIĆ, *Arhivske zgrade u Srbiji*, u *Ogledi iz Arhivistike*, Kragujevac 2010, pp. 201-211. Trenutno je u izgradnji arhivska zgrada za Istorijiski arhiv Novog Sada.

47. Isto, p. 201-211.

48. *60 godina Istorijskog arhiva Požarevac*, Požarevac 2008.

49. Pravilnik o merama zaštite kulturnih dobara u slučaju neposredne ratne opasnosti i rata i Uputstvo o merama zaštite arhivske građe i registraturskog materijala u slučaju rata (Službeni list SFRJ 61/85)

50. O stradanju zgrade IA Šumadija u Kragujevcu u NATO bombardovanju videti: Boriša Radovanović, *Neka iskustva Istorijskog arhiva Šumadije u Kragujevcu na zaštiti arhivske građe u ratnim uslovima 1999. godine*, u *Ogledi iz arhivistike*, Kragujevac 2010, pp. 230-236.

broj je povećan na 17, da bi do kraja 1950. imala 23 službenika⁵¹. Do 1956. godine nema potpunih podataka o broju službenika u arhivima NR Srbije. U periodu 1956-1962. evidentan je porast zaposlenih u prve dve godine, da bi 1958. i 1959. drastično opao u odnosu na 1956. Od 1960. broj zaposlenih ponovo raste, pa 1962. iznosi 207 zaposlenih. Prema stručnim kvalifikacijama zanimljivo je da se tokom godina smanjivao broj zaposlenih sa visokom strukom, dok je varirao, ali sa pozitivnim trendom rasta broj zaposlenih sa višom i srednjom, kao i broj zaposlenih sa nižom stručnom spremom⁵².

Tabela br. 2: Pregled broja zaposlenih prema stručnoj spremi u periodu 1956-1962.

Godina	Ukupno zaposlenih	Prema stručnoj spremi					
		Visoka		Viša i srednja		Niža	
1956.	182	72	39,6%	88	48,4%	22	12%
1957.	223	85	38%	119	53,4%	19	8,6%
1958.	155	62	40%	78	50,3%	15	9,7%
1959.	147	50	34,4%	80	54%	17	11,6%
1960.	215	73	34%	112	52%	30	14%
1961.	216	76	35%	106	49%	34	16%
1962.	207	64	31%	110	53%	33	16%

Zbog loših uslova u kojima su arhivi radili i neodgovarajućeg statusa u društvu veliki broj visoko obrazovanih radnika odlazio je iz struke. Zabeleženo je da je samo tokom 1960. struku napustilo 22 radnika, 1961. 31, a 1962. otišlo je njih 29. Dakle, u tri godine ukupno 82 službenika⁵³. Samo u Požarevačkom arhivu u periodu od 1948-1958. smenilo se 19 službenika, dakle, na svakih 6 meseci odlazio je po jedan i na njegovo mesto je dolazio novi⁵⁴. Prema podacima iz 1958. godine prosek radnog staža u arhivu bio je oko 4 godine⁵⁵.

Nakon ustavnih promena 1974. arhivsku mrežu Srbije sačinjavale su tri manje arhivske mreže za teritoriju uže SR Srbije, SAP Kosova i SAP Vojvodine. Ukupno u svim arhivima bilo je zaposleno 548 radnika. U okviru uže Srbije u 17 arhiva bilo je 305 radnika. Na Kosovu u 7 arhiva 70 radnika, u Vojvodini u deset arhiva 173 zaposlena radnika⁵⁶. Prosečna starosna struktura zaposlenih 1973. za područje uže Srbije bila je 40-45 godina, jer je „vladalo mišljenje da je ljude koji se nalaze pred kraj radnog veka najbolje poslati u arhiv“. Problem kadrova nastavio se i tokom 70-ih godina. U periodu od 1971-1975. u međuopštinskim arhivima uže Srbije primljena su 102 nova radnika, od kojih 53 pripravnika. Da bi se pitanje kadrova sistematski moglo rešavati, urađen je od strane stručnih službi Arhiva SR Srbije 1973. elaborat „Kadrovi u međuopštinskim arhivima“⁵⁷. Kao najvažniji problem istaknuto je stihijsko angažovanje kadrova, nepostojanje redovnog i organizovanog oblika školovanja, a glavni uzrok je uočen u nepostojanju odgovarajuće društveno-kulturne tradicije u razvitku arhivske struke i službe i dugo vremena nerešen status ove oblasti društvenog rada⁵⁸. Ipak, i pored svih proble-

51. Zaposlene su činili jedan viši naučni saradnik, 3 naučna saradnika, 1 viši arhivista, 5 profesora srednje škole, 1 predavač univerziteta na radu, 2 arhivista, 2 mlađa arhivista, 1 učiteljica, 1 režiser blagajnik, 1 arhivistički tehničar, 1 administrator, 2 pomoćna službenika, 1 ložar, 1 čistačica. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, p. 148.

52. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd, 1963, p. 20. Prema statističkim podacima prikupljenim na kraju 1955. godine u Jugoslaviji je bilo 500 arhivskih službenika, 200 sa fakultetom. Videti: Kadrovi u međuopštinskim arhivima uže Srbije van teritorija autonomnih pokrajina, obradio Dragan Ćirović, Arhiv Srbije, Matična služba, avgust 1973, pri-lozi.

53. Isto, p. 21.

54. Dušan Sajčić, *Problemi arhiva u Požarevcu*, „Arhivski almanah“, 1958, br. 1, p. 254.

55. Edib HASANAGIĆ, *Istorijski arhivi u Srbiji*, „Arhivski pregled“, 1958, br. 1, p. 22.

56. Miloš KONSTANTINOV, *Osnovni standardi u arhivskoj struci, Savez arhivskih radnika Jugoslavije*, Cavtat 1975. Poređenja radi u BiH je zaposleno u 6 arhiva 97 radnika, u Crnoj gori u 4 arhiva 28 radnika, u Hrvatskoj u 13 arhiva 187 radnika, u SR Makedoniji u 10 arhiva 158 radnika, u SR Sloveniji u 7 arhiva 73 radnika.

57. *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe Srbije (van autonomnih pokrajina 1971-1975)*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Arhiv Srbije (obradio Dragan Ćirović), Beograd 1976, pp. 22-23.

58. *Kadrovi u međuopštinskim arhivima uže Srbije van teritorija autonomnih pokrajina*, obradio Dragan Ćirović, Arhiv

ma, broj zaposlenih u arhivima je postepeno nastavio da se uvećava, pa je na kraju 1975. ukupan broj zaposlenih u Srbiji bio 584, od toga u užoj Srbiji 313, SAP Vojvodini 180, a u arhivima SAP Kosovo 91 zaposleni⁵⁹.

Arhivima su na početku rukovodili honorarni upravnici, koji su već bili angažovani na drugim poslovima. To se negativno odrazilo na njihovo angažovanje u arhivima, pa su oni postavljeni isključivo samo za te poslove. Uglavnom su na čelu arhiva bili visoko obrazovani rukovodioci. Tako je 1962. godine od ukupno 26 direktora arhiva u Srbiji jedan bio sa zvanjem višeg arhivskog savetnika, jedan arhivski savetnik, 6 arhivista, 7 nastavnika, 3 profesora, 3 arhivska pomoćnika, 3 učitelja (od čega 1 u penziji), 1 pedagoški savetnik, 1 referent. Njih osam je imalo završen Filozofski fakultet, 6 višu pedagošku školu, 4 učiteljsku školu, 2 pravni fakultet, jedan je bio sa višom vojnom školom, 3 sa gimnazijom, jedan sa nepotpunom visokom školom⁶⁰. Sličan odnos bio je i kasnije; preovladavali su direktori sa završenim Filozofskim fakultetom - grupa za istoriju⁶¹. Od važnosti je i podatak da mnogi od njih nisu polagali stručni arhivistički ispit, pa je 1972. godine sa područja uže Srbije samo dva direktora imalo položen stručni arhivistički ispit, i to direktori arhiva u Požarevcu i Nišu⁶².

Obrazovanje arhivskog kadra

Pre Drugog svetskog rata nije bilo organizovane obuke arhivskih radnika. Uglavnom su u arhivima kao stručni radnici bili angažovani intelektualci visokog nivoa, bez posebnog stručnog usavršavanja. Nije bilo nikakvih stručnih tečajeva⁶³. Posle Drugog svetskog rata, formiranjem većeg broja arhivskih ustanova, postavilo se pitanje adekvatnih kadrova koji bi mogli da odgovore potrebama i izazovima sa kojima se arhivska struka u nastajanju borila. Arhiv Srbije već 1947. daje inicijativu za sistematsko obrazovanje arhivskog kadra. Po osnivanju Glavnog arhivskog saveta usavršavanje kadrova se odmah stavlja među njegove osnovne zadatke. Već na prvom zasedanju 1950. predložen je način školovanja za arhiviste i arhivske pomoćnike. Kao privremno rešenje u očekivanju formiranja arhivske škole tokom te iste godine organizuje se viši arhivski tečaj u Dubrovniku sa 17 slušalaca iz svih republika⁶⁴. U Srbiji je prvi posleratni tečaj održan od 15. septembra do 15. oktobra 1949. godine za rukovodioce arhivskih središta. Polaznicima su predavane arhivistika i pomoćne istorijske nauke⁶⁵. Narednih 1950. i 1952. održan je po jedan viši arhivistički tečaj, koji su završila 24 slušaoca iz Srbije, a 1954. i 1955. po jedan tečaj za arhivske pomoćnike. Sledeće, 1956. godine, Savez za kulturu NRS osnovao je pri Državnom arhivu Srbije stalni stručni tečaj za arhivske službenike. Samo 1962. godine arhivistički ispit su završila 132 kandidata⁶⁶. Bilo je pokušaja da kroz tečaj prođu i službenici registratura, ali bez uspeha⁶⁷.

Tokom 60-ih godina pitanje stručnog obrazovanja radnika rešavano je na isti način, tj. povremenom organizacijom tečaja pri Arhivu Srbije. Bilo je nastojanja da se arhivski radnici obrazuju i usavršavaju i u inostranstvu, pa je tako jedan radnik iz Arhiva Srbije posećivao stručni tečaj *Stage Technique*

Srbije, Matična služba, avgust 1973, p. 8.

59. *Petogodišnji program razvoja arhivske službe Srbije 1976-1980 (van pokrajina)*, Arhiv Srbije, Beograd, 1976, p. 73; *Analiza izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1971-1975, srednjoročni plan razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975. (obradio Sredoje Lalić i Ljubomir Marković, Subotica, 19. septembar 1975, Zajednica arhiva Vojvodine i arhiv Vojvodine - matična služba), pp. 4-5; *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1971-1975 i petogodišnji program razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Kosova, Priština, novembar 1975 (obradio Ismet Drmaku), p. 3.

60. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u Srbiji, 1952-1962*, Beograd, 1962, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, tabela 9.

61. *Kadrovi u međuopštinskim arhivima*, Beograd, 1972, Tabela II; *Bilten br. 15*, Zajednica arhiva Srbije, Beograd 1981, pp. 73-80.

62. *Kadrovi u međuopštinskim arhivima*, Beograd, 1972, Tabela II.

63. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd, 1951, p. 73.

64. *Prilozi školovanja stručnih arhivističkih kadrova i njegova usklađivanja sa modernizacijom arhivske službe, nove tehnike i materijala*, referat na 7. kongresu arhivskih radnika Jugoslavije, dr. Radmila Petković, jun 1972, pp. 3-5, 6-8, 11-15.

65. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd, 1951, p. 104.

66. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji*, Beograd 1963, p. 21.

67. Isto, p. 22.

u Parizu, a 1968/69. korišćena je po jedna stipendija za Istočnu Nemačku, SSSR, 1970. tri za Francusku i jedna za SSSR, od čega su dve stipendije koristili arhivski radnici SAP Vojvodine. Stručni ispiti pri Arhivu Srbije ukinuti su od 1974, a organizovan je stručni tečaj od 6 meseci, i to naizmenično svake druge godine za visoku i srednju stručnu spremu⁶⁸.

Potpisivanjem Samoupravnog sporazuma arhivskih ustanova Srbije o školovanju stručnog arhivističkog kadra, koji je inicirala Zajednica arhiva Srbije 1972. godine, predviđeno je da se za kadar sa visokom školskom spremom organizuju postdiplomske studije pri Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu, sa usmerenjem na arhivistiku u trajanju od dve godine uz izradu magistarskog rada, zatim da se organizuje pri Arhivu Srbije tečaj u trajanju od 6 meseci i da bude obavezan za sve pripravnike. Takođe, svi oni koji ga nisu položili u prethodnim godinama moraju to učiniti do kraja 1971. Taj rok je produžavan kasnije na nekoliko godina. Za srednju stručnu spremu tečaj pri Arhivu Srbije je sa 9 skraćen na 6 meseci, a nastava se organizovala svake druge godine⁶⁹.

Angažovanjem Zajednice Arhiva Srbije donet je i Samoupravni sporazum o zvanjima u arhivskoj struci na sednici skupštine Zajednice 1973. godine. Njime su ustanovljena stručna zvanja i propisani uslovi za njihovo sticanje. Sporazumom su ustanovljena zvanja arhivski manipulant, arhivski pomoćnik, viši arhivski pomoćnik, arhivist i viša arhivska zvanja: viši arhivist i arhivski savetnik. Radnici sa srednjom spremom mogli su dobiti zvanje arhivski pomoćnik prve vrste, a radnici sa višom spremom viši arhivski pomoćnik prve vrste. Sticanje je bilo uslovljeno stepenom školske spreme, godinama provedenim na radu u arhivskoj struci, postignutim stručnim rezultatima, objavljenim stručnim radovima⁷⁰. Potpisivanju ovog sporazuma 1975. godine pristupila je i Zajednica arhiva Vojvodine. Na osnovu ovog sporazuma formirana je Komisija, dva puta je raspisivan konkurs, pa je na osnovu prijave dodeljeno ukupno 81 zvanje (11 arhivskih savetnika iz uže Srbije, 1 iz Vojvodine, od viših arhivista 17 iz uže Srbije, 1 sa Kosova, 6 iz Vojvodine, od viših arhivskih pomoćnika 15 je iz uže Srbije, 4 iz Vojvodine, od arhivskih pomoćnika I vrste 23 iz uže Srbije, 1 sa Kosova, 2 iz Vojvodine)⁷¹.

Ukupan broj zaposlenih se povećavao, pa je tako u petogodišnjem planskom periodu 1970-1975. broj zaposlenih za užu Srbiju bio povećan za 53 nova radnika, ukupno 313. Nešto više od trećine zaposlenih činili su visoko stručni radnici⁷². U arhivima SAP Vojvodine kadrovska struktura se takođe popravila, pa je od 168 radnika u periodu od 1971. do 1975. broj porastao na 180, da bi 1990. iznosio 186 radnika. Rastao je broj zaposlenih sa fakultetskom diplomom, dok se smanjivao broj zaposlenih sa osnovnom školom. Takođe, nastojalo se da se ispoštuje i nacionalna struktura zaposlenih u arhivima u Vojvodini, pa je povećan broj zaposlenih iz redova mađarske nacionalnosti. Da se obrazovna struktura popravljala, svedoči i podatak da je u arhivima SAP Vojvodine 10 radnika sa fakultetom upisalo postdiplomske studije arhivistike, a dva radnika su 1975. magistrirali⁷³. Radnici sa područja Kosova i Metohije nastavili su sa pohađanjem arhivskih tečajeva pri Arhivu Srbije. U periodu od 1970-1975. tečaj je uspešno završilo 19 arhivskih radnika, od čega 7 arhivista i 12 arhivskih pomoćnika. Od 91 zaposlenog u tom trenutku 43 je bilo sa završenim tečajem. Od ukupnog broja zaposlenih 21 je bilo sa fakultetskom diplomom, 17 sa diplomom više škole, a 39 sa srednjom stručnom spremom⁷⁴.

Od 1992. godine u Arhivu Srbije održavale su se stručne konsultacije u vidu sažetih predavanja

68. *Kadrovi u međuopštinskim arhivima uže Srbije van teritorija autonomnih pokrajina*, obradio Dragan Ćirović, Arhiv Srbije, Matična služba, avgust 1973, pp. 9-10.

69. *Samoupravni sporazum arhivskih ustanova Srbije o školovanju stručnih arhivističkih kadrova*, Druga izborna skupština Zajednice arhiva Srbije, Sićevo, 27-28. januara 1972.

70. *Samoupravni sporazum arhivskih ustanova Srbije o zvanjima u arhivskoj struci*, Zajednica arhiva Srbije, dokument usvojen na sednici skupštine ZAS, 20. marta 1973.

71. *IV izborna skupština Zajednice arhiva Srbije*, Valjevo, 30. jun 1976. - materijali, pp. 27.

72. *Petogodišnji program razvoja arhivske službe Srbije 1976-1980 (van pokrajina)*, Beograd 1976, pp. 73.

73. *Analiza izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1971-1975*, srednjoročni plan razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1976-1980, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975. (obradio Sredoje Lalić i Ljubomir Marković, Subotica, 19. septembar 1975, Zajednica arhiva Vojvodine i Arhiv Vojvodine - matična služba), pp. 4-5.

74. *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1971-1975 i petogodišnji program razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Kosova, Priština, novembar 1975. (obradio Ismet Drmaku), p. 3.

u trajanju od jedne do dve nedelje i stručni ispiti za kandidate sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom. Program stručnog ispita propisan je „Pravilnikom o programu stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara i načinu njegovog polaganja“⁷⁵. Dvonedeljno trajanje stručnih konsultacija u poređenju sa ranijom šestomesečnom obukom bilo je suviše kratko i nedovoljno za sticanje opsežnijeg znanja, a iako je razmatrana, nastava arhivistike na Beogradskom univerzitetu tokom 20. veka nije zaživela. Treba spomenuti i podatak da su se stručna znanja iz arhivistike sticala u srednjim školama u periodu važenja Zakona o usmerenom obrazovanju (1976-1990) u sklopu obrazovanja za zanimanja iz oblasti kulture i informisanja, gde su se školovali arhivski pomoćnici i arhivari u OUR-ima.

Pripadnost arhivskih kadrova Partiji

U vremenu kada su ideologija i politika igrale veliku ulogu u životu prosečnog Jugoslavena, a pripadnost partiji bila uslov za napredovanje, od važnosti su podaci o angažovanju arhivskih zaposlenika u redovima partijskih i društveno-političkih organizacija. Tako prema podacima iz 1962. godine svega 28% ukupnog broja zaposlenih u arhivima NR Srbije bili su članovi Saveza komunista. Članovi Saveza socijalističkog radnog naroda bili su 86,7% zaposlenih u arhivima, a članovi Saveza sindikata njih 90%. To govori u prilog zaključku da su zaposleni više bili zainteresovani za učešće u sindikalnim organizacijama nego u Savezu komunista⁷⁶.

Tabela br. 3: Članstvo u političkim i društveno-političkim organizacijama 1962. godine

Arhivi	Uža Srbija		AP Vojvodina		AP KiM		Ukupno		Državni arhiv SFRJ	
Ukupno zaposlenih	201		99		9		309		49	
Članovi SKJ	66	33%	19	19%	3	33%	88	28,5%	13	26,5%
Članovi SSRN	174	86,5%	87	88%	7	77%	268	86,7%	49	100%
Članovi Saveza sindikata	187	93%	92	93%	-	-	279	90%	49	100%
Članovi Saveza boraca	22	11%	9	9%	1	11%	32	10%	8	16%

Slična situacija je bila i kasnije, tokom 70-ih, pa je i tada broj članova SKJ u užoj Srbiji bio približno isti, odnosno nešto uvećan, 37% zaposlenih u arhivima. U Arhivu Srbije iste godine od ukupno 93 radnika njih 25 su bili članovi SKJ (27%)⁷⁷. Od značaja je i podatak da su svi direktori arhiva uže Srbije 1981. bili članovi SKJ, njih 5 su bili učesnici NOB-a, a 6 su bili odlikovani⁷⁸.

Stručne organizacije i glasila

Društvo arhivista Srbije osnovano je 20. novembra 1954. godine, kada je održana osnivačka skupština Društva arhivista Srbije kao stručno-staleška organizacija sa osnovnim zadatkom da radi na unapređenju razvoja arhivističke službe u Srbiji, na popularizaciji arhivskih ustanova kroz razne oblike aktivnosti i kroz razna druga pitanja koja nisu u domenu stručno-staleške organizacije, kao što je popravljanje materijalnog položaja radnika. Ta pitanja je vremenom preuzeo sindikat, a Društvo je dobilo zadatak da prvenstveno radi na stručnim arhivističkim problemima. Formirani su aktivni arhivista, preko kojih su izvršavani novopostavljeni zadaci. Društvo je 60-ih godina imalo preko 400 članova, 32 aktiva i Pododbor arhivista za Vojvodinu, a saradivalo je i sa srodnim društvima, državnim organizacijama i društveno-političkim zajednicama⁷⁹. Angažman društva nastavio se i u kasnijem periodu. Društvo je uzelo učešća u radu na VII međunarodnom kongresu arhiva u Moskvi sa tri referata. Avgusta 1972. učestvovalo je u organizaciji sastanka Izvršnog komiteta MAS-a 1969, koji je inače održan u Beogradu. Predstavnici Društva su boravili i u inostranstvu, pre svega u SSSR, Mađarskoj, Poljskoj i

75. Službeni glasnik R. Srbije, 11/96.

76. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji, 1952-1962*, Beograd 1962, tabela 10.

77. *Kadrovi u međuopštinskim arhivima*, Beograd 1973, tabela III, p. 5.

78. *Bilten br. 15*, Zajednica arhiva Srbije, Beograd 1981, pp. 73-80.

79. Radomir JEMUOVIĆ, *Iz izveštaja o godišnjem radu Društva arhivista Srbije*, „Arhivski almanah“, 1962, br. 4, p. 309.; Života ANIĆ, *Deset godina rada Društva*, „Arhivski pregled“, 1966, br. 1-2, pp. 13-18.

drugim zemljama. Pododbor Društva arhivskih radnika Kosova formiran je 1968. u Prištini. Time je DAR Srbije dobilo, sa već formiranim pododborom u Vojvodini, dva pododбора. Vojvođanski pododbor Društva je formiran 1962. kao Pokrajinski odbor Društva arhivskih radnika Srbije za Vojvodinu na petoj skupštini Društva arhivista Srbije⁸⁰.

Kao posledica društveno-političkih promena krajem 60-ih i početkom 70-ih i uvođenja samoupravnog sistema, formirano je i Društvo arhivskih radnika SAP Vojvodine oktobra 1970⁸¹, a septembra 1971. Društvo arhivskih radnika SAP Kosova. Brojno stanje članova DAR Srbije 1971. iznosilo je u užoj Srbiji 22 aktiva sa 265 članova, u Vojvodini 10 aktiva sa 115 članova, na Kosovu 8 aktiva sa 35 članova, ukupno 40 aktiva sa 415 članova⁸².

Pitanje pokretanja stručnog arhivističkog časopisa najavljeno je 1946. godine. Vršene su pripreme, angažovan potreban broj stručnih lica za saradnju, predviđeno je da izlazi tri puta godišnje, ali do realizacije nije došlo⁸³. Do osnivanja je došlo tek 1955. godine, kada je kao organ Društva arhivskih radnika Srbije pokrenut "Arhivski pregled". Izlazio je tromesečno u periodu od 1955-1956, a od 1958. do 1962. izlazio je pod nazivom "Arhivski almanah". U ovom obliku, kao arhivistička revija, objavljena su četiri broja godišnjaka. *Arhivski pregled* je bio zamišljen kao bilten, dok je *Arhivski almanah* pokrenut sa idejom da bude arhivistička revija, koja će tretirati probleme istorijskog i savremenog razvika istorijskih arhiva, ali na takav način da to bude od interesa za širi krug čitalaca, a ne samo za arhivske radnike⁸⁴. Krajem 1963. je odlukom redakcije obustavljeno njegovo dalje izdavanje, a doneta odluka da se umesto njega pokrene povremena publikacija koja bi izlazila najmanje dva puta godišnje sa jeftinijom štampom i u potrebnom tiražu. *Arhivski pregled* je ponovo izašao 1966. kao organ Društva arhivskih radnika Srbije⁸⁵. Njegov doprinos na unapređenju srpske arhivistike je nemerljiv. Dovoljno za sebe govori činjenica da je do 1975. godine objavljeno gotovo 600 različitih radova iz arhivistike i istoriografije⁸⁶. U prvom broju objavljenom 1. jula 1955. u članku "Zašto izlazimo" naglašeno je da će *Arhivski pregled* tretirati sve probleme organizacione i stručne prirode u arhivskim ustanovama Srbije, ukazivati na njih i pomagati u njihovom rešavanju. Tokom nepunih pet decenija *Arhivski pregled* je izlazio manje-više redovno, svake godine. Tokom 90-ih, zbog opšte situacije u društvu, izlazio je sa zakašnjenjem, neredovno, a za tih poslednjih deset godina 20. veka objavljeno je svega 6 izdanja. Poslednje izdanje za 1998/99. iz štampe je izašlo tek 2003⁸⁷. Pored *Arhivskog pregleda*, izlazili su i stručni časopisi pojedinih arhiva, počev od glasnika Gradske državne arhive u Zrenjaninu „Arhivska građa“ (1953-1958), *Godišnjaka* MIA Šabac (1961-), *Glasnika* IA Beograda (1960-1962), glasnika IA Kraljevo „Naša prošlost“ (1964), *Biltena* IA Požarevac (1968-1969), *Godišnjaka* Arhiva Kosova (1965-1968), *Glasnika* IA Valjevo (1966-), „Izvornik“ MIA Čačak (1984), *Istorijske baštine* IA Užica (1983-) do najmlađih Arhivskih anala-organa Društva arhivskih radnika Vojvodine (1992-), *Ex Pannonia* IA Subotice (1996-) i *Baštinika* IA Negotin (1998-)⁸⁸.

Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi iz 1967. godine uveo je matičnost republičkog i pokrajinskih arhiva nad arhivima sa teritorije koju pokrivaju. Matični arhivi su pratili potrebe i uslove rada u arhivima, pripremali plan i program razvoja službe, predlagali mere za unapređenje rada u arhivima, vodili evidencije o arhivima, usklađivali rad arhiva i pružali stručnu pomoć u radu, organizovali stručna usavršavanja, a Arhiv Srbije je vodio i Centralni katalog arhivskih fondova i zbirki na teritoriji Republike. Formiranjem matičnih arhiva izvršena je unifikacija stručnog rada. Matični arhivi su koordinirali sa Arhivskim većem, koje je takođe formirano na osnovu ovog zakona. Ono je bilo stručno telo arhivske službe SR Srbije i dalo ogroman doprinos u njenom razvoju. Za 6 godina postojanja Ar-

80. Sredoje LALIĆ, *Razvoj arhivske službe u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Vojvodini*, „Arhivski pregled“, 1976, br. 1-2, p. 104.

81. Društvo arhivskih radnika Vojvodine je prestalo sa radom 1992, da bi obnovilo rad 2004. godine.

82. Bogdan LEKIĆ, *Izveštaj o radu Društva arhivskih radnika Srbije za period 1967-1971. godine*, „Arhivski pregled“, 1971, br. 1-2, pp. 277-285.

83. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, p. 99.

84. *Iz letopisa Društva arhivskih radnika NR Srbije*, „Arhivski almanah“, 1958, br. 1, p. 286.

85. *Od redakcije*, „Arhivski pregled“, 1966, br. 1-2.

86. Jelena NEDELJKOVIĆ, *Bibliografija Arhivskog pregleda 1955-1975*, „Arhivski pregled“, 1975, br. 1-2, pp. 315-349.

87. Od 1990. do 1999. objavljeno je 6 izdanja „Arhivskog pregleda“ (brojevi 1-2 1990, 1-2, 1991 (1992), 1-4 1993-4 (1997), 1-4 1994-1995 (1998), 1-4 1996-1997 (2000), 1-4 1998-1999 (2003)).

88. Jovan P. POPOVIĆ, *Časopis kao medij razmene i unapređenja arhivističkih znanja*, „Arhiv“, 2000, br. 1, pp.13-18.

hivsko veće pri Arhivu Srbije donelo je 19 stručnih uputstava i preporuka, od kojih je veliki broj i danas na snazi⁸⁹. Nakon ustavnih reformi 1974. godine potpisan je Samoupravni sporazum o zajedničkom Arhivskom veću SR Srbije između Zajednice Arhiva Srbije i Zajednica arhiva Kosova i Vojvodine decembra 1974. godine⁹⁰.

Promenom ustava 1963, donošenjem Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj službi 1967. krenulo se u proces udruživanja, pa je tako i u arhivima 1969. formirana Zajednica arhiva Srbije kao asocijacija svih arhivskih kolektiva. Ona je dala veliki doprinos na unapređenju i razvijanju arhivske službe. Zajednica arhiva Srbije značajna je zbog zaključenja samoupravnih sporazuma kojim su date smernice za dalji razvoj arhivske struke i arhivistike u Srbiji. Tokom postojanja Zajednice arhiva Srbije potpisani su i zaživeli Samoupravni sporazum radnika Srbije o školovanju stručnih arhivističkih kadrova, Pravilnik o organizaciji i radu stalnog stručnog tečaja za arhiviste i arhivske pomoćnike pri Arhivu Srbije, Pravilnik o polaganju stručnih ispita u arhivskoj struci, Program stalnog stručnog tečaja i stručnih ispita, a započeti su i razgovori sa Odeljenjem za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu o organizovanju postdiplomskih studija za radnike sa visokom spremom, zatim je potpisan Samoupravni sporazum o zvanjima u arhivskoj struci, dodeljivanju viših zvanja, a sporazumu su pristupili i arhivski kolektivi u SAP Vojvodini. Donet je Pravilnik o izdavačkoj delatnosti, Pravilnik o dodeljivanju nagrada arhivskim radnicima, saradnicima i organizacijama, Samoupravni sporazum o ustanovljavanju zajedničkog Arhivskog veća SR Srbije, izrađene su orijentacione liste kategorija registraturskog materijala za različite grupe registratura. Radilo se na jedinstvenim normama rada, jedinstvenoj metodologiji planiranja i programiranja u arhivskoj službi i dr⁹¹. Krajem 1974. zajednice arhiva Srbije i Vojvodine potpisale su Samoupravni sporazum o osnivanju zajedničkog Arhivskog veća, koje će nadalje nastaviti kao samoupravno konstituisano stručno telo sa zadatkom da radi na donošenju stručnih uputstava i preporuka, a njegov rad je trebalo da počne od 1976, jer je prethodno izabranom Arhivskom veću istekao mandat, a novi Zakon o zaštiti kulturnih dobara još uvek nije bio donet⁹². Arhivi sa Kosova takođe su tesno saradivali sa ostalim arhivima u okviru Zajednice arhiva Srbije⁹³, dok je Zajednica arhiva Vojvodine postojala od 1969⁹⁴.

Vrlo brzo je shvaćeno da se bez obrazovanog stručnog kadra ne može napredovati. Takođe, radi unificiranja rada u svim arhivima bilo je potrebno postojanje priručnika i udžbenika koji će biti osnova za rad. Tako su ubrzo od strane arhivskih stručnjaka prevedena dva strana udžbenika, od kojih je jedan štampan na geštetneru. Za potrebe obrazovanja kadrova umnožavana su stručna predavanja sa seminarima i slata arhivima po Srbiji⁹⁵. Državni arhiv NR Srbije izdaje 1959. godine priručnik "Iz arhivistike" za službenike arhiva, na kome su saradivali arhivisti iz cele Jugoslavije⁹⁶.

Veliku važnost za unapređenje stručnog rada imala je saradnja sa arhivskim ustanovama iz drugih republika, odnosno sa društvima arhivskih radnika kroz Savez arhivskih radnika Jugoslavije i časopis "Arhivist". Vrhunac zajedničkog delovanja jugoslovenskih arhiva jeste učešće na Sedmom kongresu MAS-a u Moskvi 1972, gde je predstavljen *Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije*, za koju je arhivska služba dobila pozitivne ocene. Veoma mali broj zemalja u svetu je imao sličnu publikaciju.

89. Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Srbije*, „Arhivski pregled“, 1990, br. 1-2, pp. 203-205; Bogdan LEKIĆ, *Arhivistika*, Beograd 2006, pp. 44-50.

90. *IV izborna skupština Zajednice arhiva Srbije*, Valjevo, 30. jun 1976 - materijali, p. 13.

91. *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe Srbije (van autonomnih pokrajina 1971-1975)*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Arhiv Srbije (obradio Dragan Ćirović), Beograd 1976, p. 20.

92. Isto, p. 42.

93. *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1971-1975 i petogodišnji program razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Kosova, Priština, novembar 1975 (obradio Ismet Drmaku), p. 7.

94. *Analiza izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1971-1975, srednjoročni plan razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975. (obradio Sredoje Lalić i Ljubomir Marković, Subotica, 19. septembar 1975, Zajednica arhiva Vojvodine i arhiv Vojvodine - matična služba), p. 2.

95. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd 1963, pp. 30-31.

96. Isto, p. 7.

Arhiv Srbije je od 1978. bio član MAS-a⁹⁷. Na savetovanju arhivskih radnika u Pančevu 1995. godine, održana je i izborna skupština Društva arhivskih radnika Srbije, usvojen je novi statut društva i izabrano predsedništvo⁹⁸.

Pored Pravilnika o nagrađivanju arhivskih radnika donetog 70-ih godina od strane Zajednice arhiva Srbije, tokom devedesetih formirane su dve fondacije za nagrađivanje arhiva, arhivista i radova na osnovu arhivske građe. Fondacija Aleksandra Arnautovića osnovana je u Arhivu Srbije 14. decembra 1998. godine. Fondaciju su ustanovile kćerke Aleksandra Arnautovića - Margerit, profesor Beogradskog univerziteta, i Anđica, diplomirani pravnik, radi trajnog čuvanja i negovanja uspomene na njihovog oca Aleksandra Arnautovića, upravnika Državne arhive od 1939. do 1941. godine. Dve ravnopravne nagrade „Zlatna arhiva“ iz Fondacije Aleksandra Arnautovića dodeljuju se od tada svake godine zaslužnom pojedincu i arhivskoj ustanovi. Zaduzbina Đurđa, Danice i Jovanke Jelenić osnovana je 1994. godine testamentom Danice Jelenić. Zaduzbina je osnovana radi trajnog čuvanja i negovanja uspomene na Đurđa I. Jelenića, upravnika Državne arhive od 1929. do 1938. godine. U tom cilju ustanovljena je i godišnja nagrada Đurđa I. Jelenića za naučni rad iz oblasti arhivistike i istoriografije pisan pretežno na osnovu arhivske građe koja se čuva u arhivima u Srbiji.

Stručni poslovi

U prvim godinama oformljenja arhivskih ustanova arhivska građa je preuzimana uglavnom u nesređenom stanju, izmešana, u hrpama, jer nije bilo odgovarajućih stručnih propisa koji bi regulisali odnos registratura i obaveze prema arhivskoj građi i arhivu⁹⁹. Najsređeniji arhivi u prvoj deceniji postojanja bili su Državna arhiva, Arhiv AP Vojvodine, arhiv u Beogradu, Novom Sadu, Kikindi, Pančevu, Subotici, Beloj Crkvi, Čačku i Požarevcu, koji su prema podacima iz 1962. godine imali više sređene nego nesređene građe. Građa je sređivana najčešće po principu provenijencije, ponekad hronološki, dok se tematski princip koristio za zbirke. Prioritet su bili fondovi iz najstarijeg perioda ili Drugog svetskog rata¹⁰⁰.

Uputstvo o inventarisanju arhivske građe iz 1957. značajno je pomoglo organizaciji službe u arhivima. Njime su propisani obrasci ulaznog inventara i drugih evidencija o arhivskoj građi i prvi put je izvršen opšti popis i pregled registratura i arhivskog materijala u njima¹⁰¹. Izdavačka delatnost arhiva, iako ograničenih mogućnosti, ipak je postojala. U prvih deset godina od osnivanja arhiva objavljivala se arhivska građa, istorijske publikacije, a najveći arhivi u Srbiji pripremali su vodiče. Arhiv Vojvodine izdao je 1962. godine publikacije „Arhivi i arhivska služba u Vojvodini“ i „Arhivski fondovi u Vojvodini“, obe štampane na geštetneru. Izdavane su i publikacije povodom različitih jubileja¹⁰². U prvih deset godina rada arhiva u Srbiji nisu se izvodili opsežniji radovi na konzervaciji i restauraciji pa je prema podacima kojima raspoložemo do 1962. godine samo 8 arhiva u Srbiji lečilo oštećena dokumenta. Razlozi su bili nedostatak opreme pre svega, jer ni jedan arhiv nije imao radionicu ni opremu, ali ni stručni kadar za saniranje oštećenja na građi¹⁰³.

Kako je akcenat u prvim decenijama postojanja i rada stavljen na prikupljanje arhivske građe tražio se način da se skrene pažnja javnosti u tom pravcu. Takođe, trebalo je pažnju javnosti skrenuti i na arhivske ustanove i na taj način pokušati da se popravi položaj ove marginalizovane delatnosti. Kao oblik popularizacije arhiva organizovane su „nedelje arhiva“ u svim arhivima u Srbiji u novembru

97. 1957. u Zagrebu je organizovana Treća međunarodna konferencija Okruglog stola arhiva, a 1969. Izvršni komitet MAS-a je održao svoj redovni godišnji sastanak u Beogradu; Nada BERIC, *50 godina od osnivanja Međunarodnog arhivskog saveta 1948-1998*, „Arhivski pregled“, 1998-1999, br. 1-4, pp. 189-203.

98. Još jedno stručno savetovanje arhivskih radnika Srbije tokom devedesetih održano je 1994. godine na temu „Kategorizacija arhivske građe“.

99. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd 1963, p. 3.

100. Isto, pp. 3-4.

101. Službeni glasnik NRS, 18/57.

102. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd 1963, p. 6.; Edib HASANAGIĆ, *Istorijski arhivi u Srbiji*, „Arhivski almanah“, 1958, br. 1, p. 11.

103. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd 1963, p. 9.

1955. godine na inicijativu Društva istoričara i Društva arhivskih radnika NR Srbije¹⁰⁴. U istom periodu u arhivima je organizovano preko 1309 predavanja na narodnim i radničkim univerzitetima, ustanovama i školama sa temama iz oblasti kulture, istorije, revolucionarnog rada i radničkog pokreta. Izložbe su išle po raznim mestima i radnim organizacijama, pa su i posete bile masovne. Arhivi su uzeli i aktivnog učešća u pisanju letopisa, hronika i drugih radova u saradnji sa Savezom boraca, Društvom istoričara, a organizovani su i seminari za registrature¹⁰⁵.

Slika 1. Plakat za "Nedelju prikupljanja istorijske građe" (Istorijski arhiv Požarevac)

Do donošenja prvih zakona 50-ih godina nije bilo propisa kojima bi se regulisao rad arhiva. U kontekstu vremena u kom se stvara i razvija arhivska služba, sukoba sa Informacionim birooom, Državna arhiva NR Srbije 20. oktobra 1949. donosi Privremeni pravilnik o unutrašnjem radu i redu u Državnoj arhivi NR Srbije. Po ovom pravilniku službenici Državne arhive imaju određeno radno vreme i moraju za to vreme da budu na određenom poslu i da rade samo one poslove koji su im dodeljeni. Svaka eventualna promena morala je biti prijavljena direktoru. Rad u arhivi trajao je neprekidno u toku određenog radnog vremena, te nije dozvoljeno prekidanje rada i prelaženje bez potrebe u druge radne prostorije ili udaljavanje bez dozvole iz Državne arhive¹⁰⁶. Dakle, ovo je vrlo ilustrativan primer vremena i odnosa prema poslu koji se obavljao u arhivima. Nadzor nad dokumentima pretpostavljao je kontrolu nad ljudima koji rade sa njima¹⁰⁷.

Period od 1964-1970. karakteriše stabilizovanje položaja arhivske struke. Donose se kvalitetni i sveobuhvatni zakoni. Stvaraju se stručna tela, dalje izgrađuje i učvršćuje mreža arhiva, donose prva stručna uputstva i unificira način rada. Problematika iz domena arhivske službe počela je da se razmatra u predstavničkim telima društveno-političkih zajednica¹⁰⁸.

U periodu 1971-1975. nastavljena su nastojanja da se stabilizuju novoosnovani arhivi, da se obezbede bolji smeštajni uslovi, obrazuje potrebni stručni kadar. Najvažniji deo rada arhiva odnosio se

104. Dobrila PETROVIĆ, *Rezultati „Nedelje prikupljanja istorijske građe“*, "Arhivski pregled", 1956, br. 1-2, pp. 8-12.

105. *Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd 1963, p. 27.

106. *Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured. Milorad A. Šoškić, Beograd 1951, pp. 143-145.

107. Đorđe STANKOVIĆ - Ljubodrag DIMIĆ, *nav. delo*, p. 196.

108. *Predlog prednacrtu petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u Srbiji van teritorija SAP 1971-1975*, Beograd, 22. april 1970 (sastanak direktora arhivskih ustanova u Srbiji, Arhiv Srbije, služba za organizaciju matičnih poslova), p. 2.

upravo na stručna uputstva koja donosi Arhivsko veće Srbije. Kruna arhivističkog rada bio je Vodič kroz arhivsku građu Srbije i rad na Pregledu fondova i zbirki u arhivima Jugoslavije¹⁰⁹. Arhivi u Vojvodini u okviru Zajednice arhiva Vojvodine publikovali su Vodiče kroz arhivske fondove i zbirke Istorijskih arhiva u Senti, Kikindi, Sremskoj Mitrovici i Pančevu, a pripremao se i Vodič Arhiva Vojvodine. Arhiv u Pančevu je objavio četiri sveske "Informatora", a Arhiv u Senti tri broja "Senčanskih svezaka"¹¹⁰.

Na kraju 1975. godine u 34 arhiva u Srbiji (17 u Srbiji, 7 Kosovo, 10 Vojvodine) bilo je 10.270 arhivskih fondova, odnosno 41.370 m/1 arhivske građe. Smeštajni prostor kojim su raspolagali bio je 18.560 m² (otvaranjem zgrade arhiva grada Beograda i Arhiva SAP Kosova taj prostor će se znatno uvećati). Poređenja radi u SR Hrvatskoj bilo je 13 arhiva, 3.944 arhivska fonda, odnosno 61.425m/1 i 20.713 m² prostora, a u arhivima je radilo 187 zaposlenih¹¹¹.

U narednom periodu sukcesivno se povećavao broj registratura (za prostor uže Srbije broj je varirao od 11.435 u 1979. do 12.486 u 1988, da bi sledeće 1989. broj evidentiranih registratura opao na 10.025). Samim tim i količina arhivske građe koja se nalazila u arhivima (od 33.650 m/1, koliko je u arhivima uže Srbije bilo 1979, do 37.185 m/1 u 1989. godini). Najveća količina registraturski sređene građe zabeležena je 1981. u arhivima uže Srbije, i iznosila je 1.272 m/1. U proseku se količina registraturski sređene građe tokom perioda 1979-1989. u arhivima uže Srbije kretala oko 600m/1 godišnje. Najveća količina obrađenih fondova bila je tokom 1979. godine, kada je u arhivima uže Srbije obrađeno 633 m/1 arhivske građe. Promenljiv je bio i broj korisnika arhivske građe. U arhivima uže Srbije najveći broj korisnika zabeležen je 1980, i taj broj je iznosio 13.764, da bi u narednim godinama opadao, pa je 1989. iznosio svega 2.260 korisnika. Broj izdatih uverenja se u proseku kretao oko 7000, ali je varirao, od 10.271 u 1979. godini opao je na 6.708 tokom 1983, da bi ponovo rastao i 1986. iznosio 10.981, a zatim ponovo opadao tokom godina na 6.893 u 1989. godini. Održan je i veliki broj predavanja tokom 80-ih, ukupno 643 predavanja u rasponu od 1979-1989, dok je u istom periodu priređeno po arhivima uže Srbije ukupno 288 izložbi¹¹².

Devedesete godine 20. veka obeležila je izgradnja jedinstvenog arhivskog informacionog sistema u Srbiji, što je započeto 1995. godine, kada je u Arhivu Srbije izrađena *Strateška studija razvoja jedinstvenog arhivskog informacionog sistema Republike Srbije*¹¹³. Ova studija predviđala je funkcionisanje devet informacionih podistema, od kojih su za glavni izvedbeni projekat informacionog podistema izrađene tri oblasti: Centar za informacije, Služba zaštite arhivske građe van arhiva (spoljna služba) i Depo, sređivanje i obrada arhivske građe¹¹⁴. I tokom poslednje decenije 20. veka borba za obezbeđenje prostora, obrazovanje kadrova i obezbeđenje finansijskih sredstava bila su tri osnovna problema koja su pratila arhivsku službu Srbije. Još 1990. godine isticana je potreba niveliranja postojećih i donošenja novih stručnih uputstava i preporuka, ali do kraja posmatranog perioda nije došlo do suštinskih promena po tom pitanju.

Stogodišnjica Arhiva Srbije obeležena je 2000-te godine naučnim skupom „Arhivska građa kao izvor za istoriju“, izložbom „Blago arhiva u Srbiji“ i štampanjem prigodnih publikacija o arhivskoj službi Srbije.

109. *Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe Srbije (van autonomnih pokrajina 1971-1975)*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Arhiv Srbije (obradio Dragan Ćirović), Beograd 1976, pp. 29-30, 41.

110. *Analiza izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1971-1975, srednjoročni plan razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975. (obradio Sredoje Lalić i Ljubomir Marković, Subotica, 19. septembar 1975, Zajednica arhiva Vojvodine i arhiv Vojvodine - matična služba), p. 13.

111. Miloš KONSTANTINOV, *Osnovni standardi u arhivskoj struci*, Cavtat 1975, pp. 10-19.

112. Izvor podataka materijal Centra za informacije Arhiva Srbije „Arhivi“ - Analiza izvršenja programa rada arhiva u Srbiji (bez SAP) za godine 1979-1989.

113. *Strateška studija razvoja jedinstvenog arhivskog informacionog sistema Republike Srbije JAIS*, Beograd 1995.

114. Na savetovanju u Pančevu marta 1995. godine predstavnici arhiva u Srbiji razmatrali su i usvojili *Stratešku studiju razvoja JAIS-a*, kojom su utvrđeni jedinstveni polazni osnovi za uvođenje informacionog sistema u arhivima, donet plan realizacije i izabrana komisija za realizaciju i praćenje razvoja JAIS-a.

LITERATURA

- Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950*, ured Milorad A. Šoškić, Beograd, 1951.
- Analiza desetogodišnjeg razvoja arhivske službe u SR Srbiji 1952-1962*, Republička komisija za izradu sedmogodišnjeg plana razvoja arhivske službe u SR Srbiji, Beograd 1963.
- Sredoje LALIĆ, *Razvoj arhivske službe u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Vojvodini*, „Arhivski pregled“, 1976, br. 1-2.
- Vojislav JOVANOVIĆ MARAMBO, *Potruga za ukradenom istorijom*, Beograd 2010.
- 60 godina Istorijskog arhiva Požarevac*, Požarevac 2008.
- Bogdan LEKIĆ, *Razvoj arhivske službe u SR Srbiji bez pokrajina*, „Arhivski pregled“, 1976, br.1-2.
- Ismet DERMAKU, *Stvaranje i razvoj arhivske službe Socijalističke autonomne pokrajine Kosova (1951-1975)*, „Arhivski pregled“, 1976, br. 1-2.
- Bogdan LEKIĆ, *Arhivistika*, Beograd 2006.
- Bogdan LEKIĆ, *Razvoj arhivskog zakonodavstva Srbije*, „Arhivski pregled“, 1990, br. 1-2.
- Bogdan LEKIĆ, *Arhivsko zakonodavstvo Jugoslavije 1918-1974*, „Arhivski pregled“, 1996-1997, br. 1-4.
- Jovan P. POPOVIĆ, *Pregled propisa o zaštiti arhivske građe na prostorima jugoslovenske države od 1918. do raspadanja SFRJ i propisi koji su doneti u novostvorenim državama, ranijim republikama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, do 2007. godine*, u. *Istorijska baština*, Užice 2008.
- Edib HASANAGIĆ, *Istorijski arhivi u Srbiji*, „Arhivski almanah“, 1958, br. 1.
- Blago arhiva Srbije*, Beograd 2000.
- Đorđe STANKOVIĆ - Ljubodrag DIMIĆ, *Istoriografija pod nadzorom, Prilozi istoriji historiografije*, knj. 1, Beograd 1996.
- Predlog prednacrt petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u Srbiji van teritorija SAP 1971-1975*, Beograd, 22, april 1970. (sastanak direktora arhivskih ustanova u Srbiji, Arhiv Srbije, služba za organizaciju matičnih poslova).
- Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe Srbije (van autonomnih pokrajina 1971-1975)*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Arhiv Srbije (obradio Dragan Ćirović), Beograd 1976.
- Ocena izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1971-1975 i petogodišnji program razvoja arhivske službe SAP Kosovo 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 23-24.12.1975, Zajednica arhiva Srbije i Kosova, Priština, novembar 1975 (obradio Ismet Drmaku).
- Boriša RADOVANOVIĆ, *Arhivske zgrade u Srbiji*, u *Ogledi iz arhivistike*, Kragujevac 2010, pp. 201-211.
- Boriša RADOVANOVIĆ, *Neka iskustva Istorijskog arhiva Šumadije u Kragujevcu na zaštiti arhivske građe u ratnim uslovima 1999. godine*, u *Ogledi iz arhivistike*, Kragujevac 2010.
- Kadrovi u međuopštinskim arhivima uže Srbije van teritorija autonomnih pokrajina*, obradio Dragan Ćirović, Arhiv Srbije, Matična služba, avgust 1973, prilozi.
- Dušan SAJČIĆ, *Problemi arhiva u Požarevcu*, „Arhivski almanah“, 1958, br. 1.
- Miloš KONSTANTINOV, *Osnovni standardi u arhivskoj struci*, Cavtat 1975.
- Petogodišnji program razvoja arhivske službe Srbije 1976-1980 (van pokrajina)*, Beograd 1976.
- Analiza izvršenja petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1971-1975, srednjoročni plan razvoja arhivske službe u SAP Vojvodini 1976-1980*, Prvi sabor arhivskih radnika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 23-24.12.1975. (obradio Sredoje Lalić i Ljubomir Marković, Subotica, 19. septembar 1975, Zajednica arhiva Vojvodine i arhiv Vojvodine - matična služba).
- Prilozi školovanja stručnih arhivističkih kadrova i njegova usklađivanja sa modernizacijom arhivske službe, nove tehnike i materijala*, referat na 7. kongresu arhivskih radnika Jugoslavije, dr. Radmila Petković, jun 1972.
- Samoupravni sporazum arhivskih ustanova Srbije o školovanju stručnih arhivističkih kadrova*, Druga izborna skupština Zajednice arhiva Srbije, Sicevo, 27-28. januara 1972.
- Samoupravni sporazum arhivskih ustanova Srbije o zvanjima u arhivskoj struci*, Zajednica arhiva Srbije, dokument usvojen na sednici skupštine ZAS, 20. marta 1973.
- IV izborna skupština Zajednice arhiva Srbije*, Valjevo, 30. jun 1976. - materijali, p. 27.
- Bilten br. 15*, Zajednica arhiva Srbije, Beograd 1981, pp. 73-80.
- Radomir JEMUOVIĆ, *Iz izveštaja o godišnjem radu Društva arhivista Srbije*, „Arhivski almanah“, 1962, br. 4.
- Života ANIĆ, *Deset godina rada Društva*, „Arhivski pregled“, 1966, br. 1-2.

Bogdan LEKIĆ, *Izveštaj o radu Društva arhivskih radnika Srbije za period 1967-1971. godine*, „Arhivski pregled“, 1971, br. 1-2.

Iz letopisa Društva arhivskih radnika NR Srbije, „Arhivski almanah“, 1958, br. 1.

Od redakcije, „Arhivski pregled“, 1966, br. 1-2.

Jelena NEDELJKOVIĆ, *Bibliografija Arhivskog pregleda 1955-1975*, „Arhivski pregled“, 1975, br. 1-2.

Jovan P. POPOVIĆ, *Časopis kao medij razmene i unapređenja arhivističkih znanja*, „Arhiv“, 2000, br. 1.

Nada BERIĆ, *50 godina od osnivanja Međunarodnog arhivskog saveta 1948-1998*, „Arhivski pregled“, 1998-1999, br. 1-4.

Dobrića PETROVIĆ, *Rezultati „Nedelje prikupljanja istorijske građe“*, „Arhivski pregled“, 1956, br. 1-2.

Predlog prednacrt petogodišnjeg programa razvoja arhivske službe u Srbiji van teritorija SAP 1971-1975, Beograd, 22, april 1970. (sastanak direktora arhivskih ustanova u Srbiji, Arhiv Srbije, služba za organizaciju matičnih poslova).

Arhiv Srbije, materijal Centra za informacije Arhiva Srbije „*Arhivi*“ - Analiza izvršenja programa rada arhiva u Srbiji (bez SAP) za godine 1979-1989.

Strateška studija razvoja jedinstvenog arhivskog informacionog sistema Republike Srbije JAIS, Arhiv Srbije, Beograd, mart, 1995.

Zakon o Državnoj arhivi iz 1898. dostupan i na: <http://www.arhivistika.edu.rs/propisi/zakoni-i-podzakonski-akti> (20.6.2013);

Zvanična veb prezentacija Arhiva Srbije, dostupna na: <http://www.archives.org.rs/41044044543843244143a430-43c440435436430/41044044543843244143a430-43c440435436430-421440431438458435/?category=71fa6ee1aa64e58028b267995a153093> (15.6.2013).

Zvanična veb prezentaciji Arhiva Jugoslavije. Dostupno na: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-cyrillic/home/glavna_navigacija/o_arhivu/organizacioni_razvoj.html (8.6.2013.)

Službeni glasnik NRS 18/57

Službeni glasnik Republike Srbije

Službeni list SFRJ

SUMMARY

The second half of the XX century brought increased growth of the archival activity in Serbia. The forming of local archives, harmonization of archival legislation, heightened work on preservation of archival materials, the start of professional education of the employees in archival institutions, struggle for preservation of archival materials, their saving, collecting and classification, struggle for gaining space, equipment, staff, characterize the first decades of archives' work in Serbia after the WWII. First decades, but also the last, were marked with the engagement of archival workers in professional magazines *Archivist* and *Archival Review*, translating of first works of modern international literature, defining of basic archivist rules, bringing of unique professional guidelines. The peak of development of archival office in Serbia was during the seventies when the archival net was almost completely formed, stabilized, when the process of education of the staff was stabilized, when collective guidelines were brought. Archival workers acted through the Societies of archival workers. That rise continued through the eighties even though the disconnection and discord of the archival profession was felt with bringing of the Constitution in 1974. The nineties brought great turbulence in Serbia, economic crisis, moral crisis, collapse of the socialist system of values and all "diseases" of a society in transition. All that had effect on culture and with that on archival activity. Concerns about the survival during the economic crisis, struggle for preservation of state integrity, its borders, efforts to survive during the bombardment, put the archives on the margin of the society again. End of the twentieth century archives in Serbia marked with the celebration of the hundred-year anniversary of the archive of Serbia and organized archival activity, so as with efforts to modernize profession and to include it again into the course of contemporary archivistics.

Submitting date: 03.04.2013

Acceptance date: 24.04.2013